

Т.О.Лещенко, Т.В.Шарбенко, В.Г.Юфименко

**Вищий державний навчальний заклад України
«Українська медична стоматологічна академія», м.Полтава**

СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ

Висвітлені труднощі перекладу з російської мови термінів терапевтичної стоматології; проаналізовані найпоширеніші помилки їх застосування в науковому стилі.

Ключові слова: *внормованість медичних термінів, переклад, терміни з терапевтичної стоматології.*

Analyzed the linguistic features of terms therapeutic dentistry and common mistakes of their use in scientific style. Shows the difficulties of translation from Russian.

Keywords: *rationing of medical terms, terms of therapeutic dentistry.*

Проанализированы языковые особенности терминов терапевтической стоматологии и распространенные ошибки их употребления в научном стиле; приведены сложные случаи перевода с русского языка.

Ключевые слова: *унормированность медицинских терминов, термины терапевтической стоматологии.*

Підготовка висококваліфікованих національних медичних кадрів із вищою освітою неможлива без опанування фаховою мовою, зокрема і вузькоспеціальною [7]. Стрімка інтернаціоналізація медичної комунікації та утворення великої кількості нових термінів спонукають лінгвістів до вивчення медичної стоматологічної термінології, зокрема складних випадків перекладу з російської мови. Цими положеннями зумовлюється

актуальність нашого дослідження, яким ми продовжуємо цикл власних статей про функціонування наукового стилю в мові стоматології [3, 6].

Завдання дослідження – висвітлити труднощі перекладу з російської мови термінів терапевтичної стоматології; проаналізувати найпоширеніші помилки їх застосування в науковому стилі; сприяти формуванню термінологічної компетенції в стоматологів-терапевтів, мовного смаку і мовного чуття, критичного ставлення до ненормативної наукової лексики; вдосконалювати навички використання основних засобів кодифікації (словники, довідники), створення нормативних наукових текстів із терапевтичної стоматології.

Матеріали дослідження – наукові тексти з терапевтичної стоматології (дисертації, журнальні статті); перекладні словники.

Результати дослідження та їх обговорення

Наші дослідження в нормування медичної термінології, зокрема галузі терапевтичної стоматології, ґрунтуються на тому, що «вивчення наукової термінології характеризується тісним переплетенням теоретичного і методичного (прикладного) аспектів» [1].

Унормування і правильне застосування терміносистеми терапевтичної стоматології безпосередньо залежить від розв'язання низки проблем: порушення лексичних, стилістичних, правописних норм; неточне лексичне позначення наукових понять; уживання слів, не властивих українській мові, зокрема її науковому стилю; наявність термінологічної полісемії (багатозначності). Усі вони так чи інакше пов'язані з інтерференційними процесами, які відбуваються у сферах уживання російської та української мов.

Базовою термінологічною структурою для стоматології терапевтичної, як і інших галузей стоматології, виступає терміносистема назв анатомічних утворів щелепно-лищевої ділянки.

У назвах кісток ЩЛД маємо такі труднощі терміновживання (в перекладі з російської мови): *слезная кость* – **слізна кістка** (непр. “сльозна”);

сошник – *леміш* (із наголосом на другому складі; на жаль, найчастіше і в українськомовних текстах зустрічаємо “сошник”); *небная кость* – *піднебінна кістка*; *скуловая кость* – *вілична кістка* (а не “вилицева”).

Часто в мові стоматологів зустрічаємо термін “альвеолярний паросток”, а має бути “*відрісток*”, адже *паросток* – це “молоде стебло рослини; парость, паріст, пагін, зеленець” [8, т.2, с.537], а *відрісток* – це “З.анат. відгалуження якогось органа в організмі. Червоподібний *відрісток* сліпої кишки; *відрістки* шийних хребців” [8, т.1, с.323].

Підкреслимо, що з рос. мови термін «надкостниця» перекладаємо як «*окістя*»: *окістя альвеоли*; *окістя очної ямки*; *окістя зуба*. Прикметник – *окістний* (напр., у імплантології: *розрізали слизову оболонку окістя по гребеню альвеолярного відрістка і відшарували слизово-окісні клапті*).

Щодо характеристики кісток нижньої щелепи маємо теж низку проблемних питань і труднощів слововживання, пов’язаних насамперед із білінгвізмом місцевого мовного середовища. Так, “*подъязыковая ямка*» має перекладатися як “*під’язикова ямка*”, а не “під’язична”, так само – “*під’язикова кістка*”. Натомість у найвідомішому перекладному словнику медичної лексики О.К.Усатенка зафіксована розбіжність такого характеру: термін “*подъязычно-язычный*» перекладається як «під’язиково-язиковий», а наступне слово «*подъязычный*» – як «під’язиковий» і «під’язичний» [15, 290].

“*Межальвеолярные перегородки*» слід перекладати як “*міжальвеолярні перегородки*”, а не “перетинки”, бо останній термін стосується шкірних утворів між кістками на лапках птахів. “*Ветвь нижней челюсти*” перекладається як “*гілка нижньої щелепи*”, хоча нерідко можна зустріти неправильну форму “вітка” – кальку з російської мови. Ямки мають такий правильний варіант перекладу: *височная* – *скронéва*; *подвисочная* – *підскронева*; *крылонебная* – *крилопіднебінна*; *костное небо* – *кісткове піднебіння*; *височно-нижнечелюстной сустав* перекладаємо як *скронево-нижньощéлепний суглоб* (увага до наголосу і правопису!).

Складний варіант перекладу має рос. термін «*глазница*» – «*бчна ямка*», звідси: «*глазничная мышца*» – «*очноямковий м'яз*». Правильний переклад терміна «*ресничная мышца*» – «*війковий м'яз*», тоді як часто вживається неправильно «*війчастий*».

Далі охарактеризуємо труднощі перекладу назв нервів ЩЛД: *глазодвигательный нерв* – *окоруховий нерв*; *лицевой* – *лицевий* (*лицьовий*); *обонятельный* – *нюховий*; *подглазничный* – *підочноямковий*; *языкоглоточный* – *язикоглотковий*.

Окремо виділимо норму перекладу терміносполучення «опорные зубы» з російської українською мовою. Правильно – «*опорні зуби*», а не «опірні», бо іменник «опора» має лексичне значення «те, на що спираються або на що можна спертися» [8, т.2, с.472], тоді як іменник «опір», від якого походить прикметник «опірний», означає «2. здатність протистояти, протидіяти» [8, т.2, с.468]. Слід пам'ятати, що іменник «зуб» у називному відмінку множини має закінчення -и: *два зуби* і т. д. (помилка також унаслідок білінгвізму, бо рос. – *два зуба*).

Слід особливо підкреслити, що іменник «*ясна*» вживається в українській мові тільки у формі множини, тому, скажімо, речення «На десне верхней челюсти сужены сосуды» перекладаємо так: «На *яснах* верхньої щелепи звужені судини». Прикметник від «ясна» – «*ясенний*» (наголос на другому складі!), натомість у навчально-науковій літературі та мовленні стоматологів зустрічаємо найнеймовірніші неправильні форми.

Особливі труднощі виникають у перекладі терміна «миндалина» (рос.). Зазвичай перекладають його як «мигдалина», тоді як правильний переклад назви цього утвору як частки парного органа лімфатичної системи – «*мигдалик*»: *глотковий мигдалик*, *піднебінний мигдалик*, *язиковий мигдалик*.

Проблемним, на наш погляд, є переклад терміна «щитовидные вены» як «щитовидні вени», зафіксований практично у всіх перекладних словниках [15; 11]. Причиною такого калькування з російської є назва залози – «щитовидна», яка не відповідає словотворчим нормам української мови, за

якими продуктивнішою є морфема «-подібний»: *крилоподібний м'яз, груднино-ключично-соскоподібний м'яз, дзьобоподібний м'яз, келихоподібні клітини* і т.д.

Префікс *при-* вживаємо на позначення слинної залози: *привушна слінна залоза*, а в популярному словнику О.К.Усатенка знову виявляємо недоречність. Так, термін «околоушно-жевательный» перекладається як «навколоушно-жувальний», а наступне слово «околоушный» – як «привушний» [15, с.245].

Окремої уваги потребує один із ключових у стоматології анатомічних термінів – рос. «*преддверье рта*». За найсучаснішими компетентними поглядами дослідників-філологів, замість поширеного в анатомії «*присінок рота*» згідно з нормами українського словотворення слід уживати «*переддвер'я рота*» [9, с.697]. Ми цілковито підтримуємо це нововведення. По-перше, така назва адекватно і повністю розкриває особливості анатомічних подробиць цього утвору: те, що перед «дверима» - зімкнутими зубними рядами; по-друге, не порушує норм українського правопису; по-третє, вона зрозуміліша сучасникам більше, ніж архаїзм «присінки» - атрибут, застаріла архітектурна подробиця української хати: «1. Ганок з накриттям, піддашшям на двох стовпцях. 2. Прибудова перед входом до якого-небудь приміщення; невеликі сіни» [8, т.2, с.908].

Двомовне (російсько-українське) середовище, яке досі збереглося в певних областях України, накладає помітний відбиток і на мовну систему, яка обслуговує стоматологічну галузь, призводячи до труднощів уживання багатьох термінологічних слів і словосполучень, створюючи мовні одиниці, які не є нормою ні в російській, ні в українській мовах.

За результатами власних текстологічних досліджень наукових джерел у галузі терапевтичної стоматології (монографії, наукові статті, навчальні видання), ми виокремили групу лексичних одиниць (слів і словосполучень), переклад яких із російської мови українською викликає труднощі в науковців-стоматологів, лікарів.

Труднощі перекладу:

аномальный прикус – *аномальний* (а не *аномалійний!!!*) *прикус* [10, с.23; 11, с.44; 15, с.26]

биосовместимость – *біосумісність* [11, с.494]

болезненное зондирование, перкуссия – *болюче зондування, перкусія* [5, с.55]

бороздка – *борозénка* (прикм. – *борозенковий, борозенчастий*) [15, с.50]

бугорок зуба – *горбик (горбóк) зуба* [5, с.19; 15, с.54]

воронкообразные углубления – *лійкоподібні* [11, с.103] *заглиблення*

выяснить этиологию заболевания - *з'ясувати етіологію захворювання* [5, с.13]

головка нижней челюсти – *голівка нижньої щелепи* [10, с.154]

головка штифта - *голівка штифта* [10, с.155]

головка зубной щетки – *голівка* [13, с.201] *зубної щітки*

гранулёма – *гранульома* [15, с.102]

гранулематоз - *гранулематоз* [15, с.103]

десна покрыты многослойным плоским эпителием – *ясна покриті*

багатошаровим плескати́м [15, с.456; 11, с.646] *епітелієм*

дольчатые образования – *часточкові утвори* [9, с.495]

дрожжевой микоз – *дріжджовий* [10, с. 199] *мікоз*

жжение (слизистой оболочки, языка) – *пекучість* [10, с. 487]

заключительная обработка – *завершальна обробка* [5, с.218]

заместительный дентин – *замісний* [11, с.182; 15, с.130] *дентин*

зондирование болезненное (неболезненное) – *зондування болюче (неболюче)* [5, с.55]

зуд – *свербіж (свербежу)* [15, с.135]

измененный в цвете зуб – *зуб зміненого кольору*

изолирующая прокладка – *ізоляційна* [15, с.138] *прокладка*

кальцийсвязывающий белок – *кальційзв'язувальний білок* [5, с.218; 11, с.473]

кальцийсодержащий - *кальцієвмісний* [11, с.209]

кариес в стадии – *карієс **На** стадії*

квасці – *галун* [11, с.219] (в українській мові вживається тільки в однині;
в російській – тільки в множині!)

краситель – *барвник* [9, с.334]

культя зуба – *кукса* [11, с.251; 15, с.184] *зуба*

линия совпадения зубов – *лінія збіжності* [9, с.879] (а не «співпадіння»!)
зубів

ложный дёсенный (десневой) карман – *несправжній ясінний карман* [9,
с.306; 11, с.216; 15, с.159]

мазок-соскоб – *мазок-зіскріб* (зскрібок) [11, с.499]

мерцательный эпителий – *миготливий епітелій* [15, с.209, 456]

многослойный плоский ороговевший эпителий – *багатошаровий
плесканий* [15, с.456; 11, с.646]
зроговілий [15, с.252] *епітелій*

моющие средства – *мийні* [9, с.389] *засоби*

нависающие края эмали – *навислі* [10, с.388] *краї емалі*

накусочная площадка – *накушувальна* [5, с.218] *площадка*

обезболивание – *знеболювання* [9, с.479]

обезболивающие средства – *знеболювальні* [15, с.240] *засоби*

обезвоженная кислота – *зневоднена* [5, с.21; 13, с.152] *кислота*

обеззараживание – *зnezараження* [15, с.240]

обширные реставрации – *широкі* [9, с.503] *реставрації*

обызвествление – *званніння*; обызвествлённый – *званнілий* [15, с.243]

ограничитель – *обмежувач, обмєжник* [9, с.510]

окислитель – *окислювач, окисник* [9, с.518; 11, с.333]

окончательная обработка – *остаточна* [9, с.519] *обробка*

окрашенная эмаль – *забарвлена* [11, с.334] *емаль*

окружающие ткани – *прилегли* (а не оточуючі!) *тканини*

опоясывающий лишай – *оперізувальний* [11, с.342] *лишай*

отбеливание зубов – *вИбілювання* [9, с.543; 11, с.351] *зубів*

отбеливающая смесь – **вибілювальна** [13, с.198] *суміш*

ответвление канала – **відгалуження** [11, с.352] *каналу*

периапикальный абсцесс – **періапікальний** [5, с.7] *абсцес*

перегородка – **перегородка** (міжальвеолярна, міжзубна, языка) [15, с.272]

перитубулярный дентин – **перитубулярний** [5, с.7] *дентин*

пескоструйная технология – **піскострумінна** [11, с.378] *технологія*

пищеварительный – **травний** [11, с.383]

пищевой комок – **харчова грудка** [13, с.178]

пломбирочные материалы – **пломбувальні** [11, с.389] *матеріали*

податливая слизистая оболочка – **піддатлива, податлива** [9, с.631] *слизова оболонка*

подвижная слизистая оболочка – **рухома** [5, с.63] *слизова оболонка*

подвижность зубов – **рухомість** [5, с.63] (а не *рухливість!*) *зубів*

подвижные лимфатические узлы – **рухомі** (а не *рухливі!*) *лімфатичні вузли*

повреждающее действие – **ушкоджувальна (пошкоджувальна** – для неживої матерії) [5, с.22] *дія*

поднутрение – **підтікання** [13, с.152]

полость I класса по Блэку – **порожнина I класу 3A** *Блеку*

прием пищи – **в(у)живання їжі; їда** (*їда – це процес уживання їжі*) [5, с.57]

пришейковая область – **пришійкова ділянка**

прижигающие вещества – **припікальні** [11, с.416] *речовини*

проницаемость эпителия – **пронікність** (а не *проникливість* – рос. *проницаемость*) [5, с.62] *епітелію*

профессиональная гигиена – **професійна** (від *професія*) (*професіональність* (від *професіонал*) – це вищий рівень професійності) [9, с.759] *гігієна*

раздражающий – **подразнювальний** [9, с.781]; **подразливий** [11, с.442]

разрыхленная десна – **розпушені** [11, с.444] *ясна*

расширитель устья канала – *розширювач устя* [11, с.573] каналу
режущий край зубов – *різальний* [5, с.218] (а не ріжучий!) *край зубів*
рыхлая ткань – *пухка* [9, с.826] *тканина*
санирование полости рта – *санірування* [5, с.84-85; 10, с.679; 11, с.468]
(*санація*) *порожнини рота*; так само – *маркірування* (а не
маркування!) (К-римерів, К-файлів, рашпілів, пульпекстракторів)
санированная полость рта – *санірувана* (а не санована!) *порожнина рота*
сверхкомплектные зубы – *надкомплектні* [10, с. 393] *зуби*
светотвердеющий – *світлотвердіючий* [11, с.528]
сетчатый – *сітчастий* [11, с.481]
силер - *силер*
слизисто-надкостничный лоскут - *слизово-окісний клапоть* [9, с.358];
шматок [11, с.265; 15, с.197]
слой, ингибированный кислородом – *шар, інгібований* [5, с.84-85] *киснем*
слюноотсос – *слиновідсмоктувач* [11, с.355]
слюноотделение – *слиновиділення* [15, с.365]
слюноотечение – *слинотеча* [11, с.492]
слюнявый - *слінявий* [9, с.866]
совместимость – *сумісність* [15, с.365]
специальные приспособления – *спеціальні пристрої* [9, с.730]
(а не *пристосування*), напр., *пристрій* для *припасування*
гутаперчевих штифтів
стеклоинономерный цемент – *склоіономерний цемент*
тройничный нерв – *трійчастий* [11, с. 316] *нерв*
устевая часть корня - *устева частина кореня*
ушиб зуба – *забій* зуба
филер - *філер*
фирма-производитель – *фірма-виробник*
фторосодержащий - *фторовмісний* [11, с. 593]
цветовая шкала «Vita» - *колірна* [11, с. 607] (а не *кольорова!!!*) *шкала «Vita»*

(критерій *кóлірної* (а не *кольорової*!) відповідності
при флюорозі зубів; *кóлірний* код ендодонтичних
інструментів; *кóлірні* (а не *кольорові*!) тести з барвниками
чешуйчатый – *лускáтий* [11, с.619; 15, с.434]
чистка зубів – *чищення* зубів [9, с. 1043]
шинирующая лента – *шинувальна стрічка*

Окремо нагадаємо, що морфема *–видный* українською мовою перекладається *-подібний*. Тому в терапевтичній стоматології: *вісімкоподібний* (кореневий канал); *гелеподібна* (суміш); *клиноподібний* (дефект); *крихтоподібний* (гній); *кулоподібні* (ясенні сосочки); *стисоподібний* (фінішний бор); *ромбоподібний* (глосит); *тістоподібна* (консистенція); *чашоподібні*, *конусоподібні*, *дископодібні* головки; *щілиноподібний простір* і т.п. Бувають і спрощені форми: *гудзикуватий* (зонд); *жолобуваті* (рос. «жёлобовидные») (сосочки); *крейдісті* (плями); *кулястий бор* (рос. «шаровидный»); *остістий* (рос. «шиповидный») (шар епітелію); *серпасті клітини* (рос. «серповидные»); *шинуватий еритроцит* (рос. «шиповидный»); *шинуваті* зуби. Ці форми здебільшого утворюються за законом милозвучності української мови задля уникнення немилословного повторення окремих складів (неправильно, бо немилословно: *шиноподібний*, *серпоподібний*).

Окремих коментарів потребує також переклад українською мовою іменника «образование», який дуже поширений у анатомії, а отже, в медицині загалом і в терапевтичній стоматології зокрема. Підкреслимо, що за новітніми уявленнями науковців, «образование – 1. (действие) утворення, утворювання, створення, формування... 2. (результат действия) утвір» [9, с.495]. Отже, згідно з цим сучасним трактуванням значення слова, правильно: *емалеві пластинки нагадують тонкі, довгі, листоподібні утвори*; *пульпа зуба – це сполучнотканинний утвір*; *великі слинні залози – це часточкові утвори*; *судини періодонта мають клубочкові утвори*;

утворення веретен пов'язують із взаємопроникненням відростків одонтобластів у шар енамелобластів.

Багатоваріантним залежно від нюансів лексичного значення є і переклад прикметника «подвижный». Оскільки він стосується однієї з визначальних категорій у терапевтичній стоматології, коли йдеться про певну патологію зубів, то підкреслимо, що «подвижный – 1.(двигающийся) **рухомий**... рухома рівновага; рухомий наголос; 2. (легкий в движении, живой) рухливий, жвавий, моторний – рухлива (жвава) дитина» [9, с.633]. Отже, зуби **рухомі** (або **нерухомі**) (а не **рухливі!**); так само - і щодо всіх інших органів: **верхня щелепа нерухома, а нижня рухома** і т.д.

Висновок

Кожному досліднику, лікарю, зокрема і стоматологу, необхідні розвинуті чуття наукової мови, навички перекладу, володіння науковим стилем мовлення і письма, мовними засобами наукового, насамперед вузькоспеціалізованого тексту. Ці якості стають наслідком цілеспрямованої роботи над собою, можливість для якої відкриває пропонована стаття.

Література

1. Крыжановская А.В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А.В. Крыжановская, Л.А.Симоненко.- К.,1987.- С.4.
2. Лабунец В. А. Основы научного планирования и организации ортопедической стоматологической помощи на современном этапе развития / А.В. Лабунец. – Одесса, 2006. – 428 с.
3. Лещенко Т.О. Мовно-жанрова специфіка наукової статті зі стоматології як цілісного наукового твору / Т.О. Лещенко, Т.В.Шарбенко // Український стоматологічний альманах. - 2012. - №1.- С.3-11.
4. Лещенко Т.О. Професійна мова медика / Т.О. Лещенко.- Полтава, 2004.- 140 с.
5. Лещенко Т.О. Українська мова за професійним спрямуванням / Т.О. Лещенко, Т.В.Шарбенко.- Полтава, 2010.- 234 с.

6. Лещенко Т.О. Унормованість термінів з ортопедичної стоматології / Т.О.Лещенко, Т.В.Шарбенко //Український стоматологічний альманах.- 2012.- №2.- С.93-99.
7. Місник Н.В. Медичний словник як основне джерело систематизації та унормування галузевої термінології / Н.В. Місник // Українська термінологія і сучасність: матеріали II Всеукр. наук. конф. – К., 1997.- С.197-199.
8. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.- К.: Аконіт, 2001.
9. Новітній російсько-український словник / Укладач Коврига Л.П.; за ред. проф. Степаненка М.І.- Харків: Белкар-книга, 2006.- 1072 с.
10. Орфографічний словник української мови.- К.: Довіра, 1994.- 864 с.
11. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина.- К.: Наук.думка, 1996.- 660 с.
12. Словник іншомовних слів/ Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута.- К.: Наук.думка, 2000.- 680 с.
13. Терапевтична стоматологія: підручн. для студ. стом. ф-ту вищ. мед. навч. закл. ІУ рівня акред.; за ред. А.К. Ніколішина.- Вид.2-ге, випр. і доп.- Вінниця: Нова Книга, 2012. -680 с.
14. Український правопис.- К.: Наук. думка, 1993. -240 с.
15. Усатенко О.К. Російсько-український словник медичної термінології / О.К.Усатенко.- К.: Наук. думка, 1996.- 463 с.